

SLOVNÍK TOXIKOMANOV

A. GÁLISOVÁ¹, L. NÁBĚLEK²

¹ Katedra slovenského jazyka a komunikácie FFUMB,
Banská Bystrica

Vedúci katedry: prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.

² II. psychiatrická klinika SZU a FNsP F. D. Roosevelta,
Banská Bystrica

Prednosta: MUDr. Ludvik Nábělek, PhD.

S ú h r n

V článku autori na pozadí kultúrnej stratifikácie spoločnosti prezentujú charakteristiku marginálnej kultúry toxikomanov a spôsobu ich dorozumievania. V texte analyzujú ich špecifickú slovnú zásobu, ako aj jej fungovanie v komunikácii. Venujú pozornosť spisovným i nespisovným slovám a bližšie charakterizujú slang a argot drogovovo závislých.

Klíčov é s l o v á : marginálna kultúra – slovník toxikomanov – sociolekt – slang – argot – nespisovná lexika

A. Gálisová, L. Nábělek: DRUG SLANG GLOSSARY

S u m m a r y

In the article a marginal culture of drug addicts and their way of speaking is characterized as a part of cultural stratification of a society. The authors analyze

the specific vocabulary and its usage in communication. The main attention is paid to standard language as well as slang and argot used by drug addicts.

Key words: marginal culture – drug slang – sociolect – slang – argot – colloquial language

Úvod

Každý človek sa pohybuje v určitej spoločnosti s konkrétnou kultúrou a jej jednotlivými prejavmi. Prostredníctvom kultúry je odovzdávané ľudské poznanie, skúsenosti a časom overené hodnoty. Cez špecifické kultúrne prejavy, sociálne normy a hodnotové orientácie, prítomné vo vedomí ľudí, sa určitá spoločnosť vymedzuje ako samostatný celok stojaci ako alternatíva voči iným kultúram. Každá kultúra sa tak prejavuje vlastným spôsobom života tej-ktorej sociálnej skupiny, navonok reprezentovaným napríklad umeleckou tvorbou, módou alebo životným štýlom.

V každej spoločnosti existuje niekoľko spoločenských, resp. kultúrnych vrstiev, ktoré sú reprezentantmi vlastných kultúrnych hodnôt, noriem a životného štýlu, používajúcich často rozdielne dorozumievacie systémy. Jednotlivé kultúrne vrstvy pritom nejestvujú izolovane, ale navzájom sa ovplyvňujú, prepájajú alebo súperia. Kultúru teda treba chápať nie ako homogénny, ale ako heterogénny systém.

V súčasnej Európe možno rozpoznať štyri hlavné typy kultúrnych vrstiev:

1. Dominantná kultúra je nositeľom všeobecne uznávaných hodnôt. Je založená na dominantnom životnom štýle, ktorého nositeľom sú prevažne stredné sociálne vrstvy.

2. Konzervatívna kultúra je relatívne uzavretý systém založený na rešpektovaní a uznávaní tradičných kultúrnych hodnôt.

3. Alternatívne kultúry reprezentujú menšie celky, ktoré stoja ako alternatívy voči dominantnej resp. iným alternatívnym kultúram. Často programovo odmietajú alebo ignorujú dominantnou kultúrou preferované hodnoty a normy.

4. Marginálne kultúry stoja v opozícii voči dominantnej kultúre. Ich príslušníci sa neraz pohybujú na hrane zákona.

Dorozumievacie systémy využívajú na vyjadrenie komunikovaných obsahov rôzne prostriedky. Človek si vyberá z možného repertoáru tie, ktoré najviac vyhovujú jeho komunikačným cieľom. Bývajú to gestá, mimika, symboly a najmä jazykový prejav. Jazyk má medzi dorozumievacími systémami špecifické postavenie, pretože je schopný štruktúrovať myšlienky, dáva im

formu, je schopný pomenovať nielen konkrétne, ale aj abstraktné a je nesporne najfrekventovanejším prostriedkom komunikácie.

Keďže sa kultúra vyjadruje a prenáša predovšetkým prostredníctvom reči, býva viazaná na určité konkrétne jazykové prostredie (napr. slovenská, ruská alebo francúzska kultúra). Pre väčšie a menej homogénne nadnárodné celky sa používa pojem civilizácia, naopak, pre menšie spoločenstvá, napr. miestne, profesijné alebo vekové skupiny, sa niekedy používa aj pojem subkultúra. Podmienkou formovania subkultúry je nemožnosť alebo neochota určitej skupiny jedincov prispôbiť sa majoritnej spoločnosti. Rôzne subkultúry si tak vytvárajú nové a špecifické vzorce správania poskytujúce predpoklady ich vnútorného uspokojenia.

Marginálna kultúra toxikomanov predstavuje neorganizované zoskupenie jednotlivcov, ktorí sú postihnutí, resp. bezprostredne ohrození závislosťou od psychoaktívnych látok. Toxikomani nemajú jednotnú ideológiu ani výrazné identifikačné znaky, na základe ktorých by bolo možné jednoznačne určiť príslušnosť jedinca ku skupine. Azda v 60. a 70. rokoch minulého storočia v období rozmachu hnutia hippies, keď užívanie psychoaktívnych látok, najmä halucinogénov, hralo pomerne významnú úlohu, bolo možné hovoriť o určitých ideologických koncepciách založených hlavne na teóriách rozširovania vedomia prostredníctvom účinkov drog a navodenia extázy ako najbláženjšieho stavu tela a ducha. Nositeľmi týchto koncepcií boli napr. Timothy Leary a Thomas Szasz, v súčasnosti však majú už len historickú (a pre nás pamätníkov čiastočne aj pietnu) hodnotu (Nábělek, 2007).

Aj sociálne pozadie (sub)kultúry ľudí zneužívajúcich návykové látky je heterogénne – ide o osoby zo všetkých sociálnych vrstiev a každého veku. V štádiu rozvinutej závislosti je pritom málo pravdepodobné, že by finančné možnosti postihnutých pokrývali náklady spojené so zaobstarávaním potrebného množstva drogy, takže väčšina z nich sa skôr či neskôr dostáva do konfliktu so zákonom (porov. Gálisová, 2001; Gálisová, 2002).

Niekoľko pojmov z jazykovedy

Za jeden zo základných pojmov sociolingvistiky možno považovať termín sociolekt, definovaný ako „forma jestvovania jazyka obmedzená v rámci daného jazykového spoločenstva na konkrétnu spoločenskú skupinu, ktorá je charakterizovaná špeciálnymi lexikálnymi, zriedkavejšie aj morfológickými a syntaktickými odchýlkami od normy spisovného jazyka“ (Mistrik a kol., 1993). Základnou lexikálnou jednotkou sociolektu je sociolektické slovo alebo sociolektizmus. Sociolektické slová možno s prihliadnutím na zámer utajenia rozdeliť do dvoch skupín: prvú tvoria slangizmy a profesionalizmy, druhú argotizmy.

Pre slangizmy je príznačná expresívnosť a veľká variantnosť, ich používanie komunikáciu oživuje. Profesionalizmy vznikajú z tendencie urýchliť pracovnú či odbornú komunikáciu (sú neraz jednoslovné), vyznačujú sa citovou neutrálnosťou, vecnosťou, ako aj frekventovanosťou používania v rámci daného profesijného prostredia. Argotizmy, ktoré tvoria druhú skupinu sociolektizmov, slúžia určitým skupinám ľudí na tajné dorozumievanie – informácia je tu utajovaná zámerne. Príčinou utajovania môže byť snaha zakryť význam informácie pred nezainteresovanými, no i obavy z trestného postihu. Konšpiračný argot však nemá len utajovaciu, ale aj komunikačnú funkciu, slúži na dorozumievanie medzi príslušníkmi skupiny. Typickými vlastnosťami argotu sú metaforickosť a efemérnosť. Hovoriaci často využívajú náhodne vytvorené slovné spojenia, ktoré odzrkadľujú každodennú realitu, pričom v danom kontexte iba zainteresovaní vedia, o čo ide (*Máš ešte tie sličky, ktoré som u teba skúšal? Chcel by som od teba ešte nejaké knižky*). Takéto argotizmy sa však používajú iba určitý – zvyčajne krátky – čas, aby nedošlo k ich dekódovaniu policajnými orgánmi či verejnosťou. Je pravdepodobné, že mnohé argotizmy sa po rozšírení v rámci society v priebehu rokov či desaťročí pretransformovali na slangizmy alebo sú už súčasťou tej nespisovnej vrstvy jazyka, ktorá je známa mnohým používateľom jazyka bez územného či záujmového obmedzenia (tzv. subštandard) – slová ako *tráva* (marihuana) alebo *perník* (pervitín) zrejme kedysi mali utajovaciu funkciu, postupne ju však stratili a dnes aj mnoho bežných používateľov jazyka (bez osobných skúseností s užívaním narkotík) vie, aký význam sa za nimi ukrýva.

Slovník toxikomanov

Slovník toxikomanov má expresívny a konšpiračný charakter. Je využívaný najmä na komunikáciu v rámci skupiny, pričom plní – vzhľadom na často ilegálne aktivity skupiny – i ochrannú funkciu. Špecifické slová a slovné spojenia, používanie eliptických tvarov v komunikácii či využívanie gestikulácie majú nielen komunikačnú intenciu, ale zabezpečujú aj nedešifrovateľnosť výpovedí pre tých, ktorí ho neovládajú. Využívanie tohto slovníka býva ovplyvnené viacerými sociálnymi faktormi – napr. mladší príslušníci skupiny prejavujú tendenciu používať v komunikácii viac argotizmov než starší, muži, ktorí tvoria početnejšiu časť skupiny, sa javia byť pri tvorbe nových pomenovaní kreatívnejší než ženy a pod.

Komunikačné situácie sú so slovníkom úzko zviazané. Možno ich rozčleniť na:

1. situácie súvisiace s komunikáciou medzi toxikomanom a dilerom návykových látok;

2. situácie súvisiace s komunikáciou medzi toxikomanmi navzájom.

Komunikácia toxikomana s dílerom sa môže realizovať buď osobným stretnutím, alebo prostredníctvom telefónu, resp. SMS správou. Ukazuje sa, že v telefonicky realizovanej komunikácii je výskyt argotizmov omnoho väčší ako v komunikácii spojenej s osobným stretnutím. Zvýšená frekvencia argotizmov je typická i pri stretnutí s neznámym dílerom, resp. pri komunikácii v takom prostredí, kde je väčšie riziko, že by obsahu komunikácie mohla porozumieť nepovolaná osoba (napr. na verejných miestach).

Komunikácia medzi toxikomanmi navzájom máva obvykle charakter výmeny informácií o návykových látkach, ich kúpe a predaji, o prežitých stavoch pod vplyvom rôznych látok a pod. Pokiaľ je komunikácia realizovaná medzi toxikomanmi, ktorí sú v kontakte už dlhšie obdobie, prípadne je medzi nimi priateľský vzťah, pociťuje sa nadmerné používanie argotizmov ako neaktuálne – v takýchto prípadoch sa preferuje používanie slangizmov a spisovných pomenovaní.

Sociolekt toxikomanov zahŕňa spisovné aj nespisovné slová. Spisovné slová a slovné spojenia sa používajú na pomenovanie tých istých skutočností, ako je to pri nespisovnej lexike (*marihuana, fajka, narkoman, fajčiť* a pod.). Nespisovné slová a slovné spojenia má v sociolekte výraznejšie zastúpenie. Tvoria ju najmä podstatné mená a slovesá, ktoré sa v skupine používajú predovšetkým na pomenovanie návykových látok (*gandža, háčko, piko, ekina*), ich druhov (*marokánec, herer, iksko, čegevara*) a foriem, v akých sa užívajú alebo predávajú (*džoint, koliesko, papier, kryštál*), ďalej na pomenovanie osôb, najmä toxikomanov (*feták, narkáč*), toxikomanmi používaných predmetov, resp. ich častí (*pumpa, bongo, kotlík*), obalov, v ktorých sú návykové látky distribuované (*lego, skladačka, filmáč*), a činností, resp. stavov súvisiacich s užívaním a distribúciou návykových látok (*džanknúť sa, zahúliť, šlahnúť si, byť v kine, absták, zákvas, dílovať, zobrať*). Početnou skupinou sociolektizmov používaných osobami závislými od návykových látok sú argotizmy. Niektoré preniknú po čase na verejnosť, čo núti používateľov obmedziť ich používanie a iniciuje vznik nových argotických slov alebo fráz. V tvorbe nových argotických pomenovaní je možné pozorovať veľkú nápaditosť a kreativitu, mnohí toxikomani si vytvárajú nové pomenovania, ktoré sú známe len úzkemu okruhu ľudí, napr. *chechtavé zeli, zelenina, najkrajšia rastlina, kalumet* (marihuana), *dať si tovar* (užiť návykovú látku), *zhulinkať sa* (vyfajčiť marihuanu), *byť iný, vytretý, nasmahaný, odpečený* (byť pod vplyvom psychotropnej látky), *borto* (heroín), *čierna mačka* (LSD). Pre sociolekt toxikomanov je typická bohatá synonymia, čo je pravdepodobne podmienené potrebou neustále utajovať informácie. Napríklad marihuana má tieto všeobecne rozšírené synonymá: *gandža, tráva, trafka, šit, téhácé, pipas, pipasko, gras, maryša, maryška, mary jane, maria chuana* atď. (porov. Gálisová, 2005; Gálisová, 2002).

Pri charakteristike sociolektu toxikomanov je pomerne častým javom

preberanie cudzích slov, a to najmä z českého, anglického či nemeckého sociolektu. Prevzaté slová a slovné spojenia postupne prechádzajú adaptačným procesom, ktorého výsledkom je buď začlenenie prevzatého slova do jadra slovnej zásoby sociolektu (*šit, gandža, džoint, spid*) alebo ich zotrvanie na periférii a postupné vytrácanie sa (*run, hemo*). Výslovnosť a pravopis týchto cudzích slov sa obyčajne prispôsobuje slovenčine (napríklad anglické slová *trip* či *spot* sa nevysslovujú s anglickou výslovnosťou, ale sú prispôbené slovenskej výslovnosti, rovnako aj pravopis slov *díler, spid* je prispôbený slovenskému jazyku a pod.).

V komunikácii toxikomanov je častým javom elipsa (*Dáme gandžu? Dáme. Riadna haluška!*), kde sa vynechávajú slová považované za nadbytočné. Snaha o utajovanie informácií je príčinou častého vytvárania obrazných pomenovaní (frazologizmov). Niektoré z nich sú utvorené na základe celého radu asociácií, napríklad tráva (marihuana) – zelená je tráva, futbal to je hra (text piesne) – *zahrať si futbal* (zafajčiť si marihuanu). Boli zistené aj určité regionálne odlišnosti v slovníkoch používaných toxikomanmi (napríklad *skürený* na východnom Slovensku, *sfajčený* na západnom a strednom Slovensku), naopak, využívanie vulgarizmov nie je špecifické len pre kultúru toxikomanov a v obdobných významoch sa používajú aj v širších spoločenských kruhoch. V písomnom styku (ide najmä o elektronickú komunikáciu – SMS, chat a pod.) používajú toxikomani aj niekoľko skratiek, ktoré majú skôr komunikačnú ako utajovaciu funkciu, napr. *THC* (marihuana), *XTC* (extáza) alebo *LSD* (porov. Gálisová, 2005).

Záverom

Pokladáme za potrebné poznať dorozumievacie systémy rôznych kultúrnych spoločností, pretože len na základe vzájomnej snahy o porozumenie a empatiu je možný efektívny dialóg medzi kultúrami. Len prostredníctvom dialógu sa môže kultúra zbaviť na jednej strane tvrdošijného lipnutia na vlastných hodnotách spojeného s podceňovaním, odsudzovaním a odmietaním kultúrnych hodnôt z iných spoločností, na druhej strane neprimeraného idealizovania inej kultúry, jej napodobňovania a neadekvátneho preberania cudzích prvkov. Efektívnu komunikáciu v rámci spoločnosti umožní poznanie, ovládanie a schopnosť používať prostriedky dorozumievacích sústav vlastnej kultúry, efektívnu komunikáciu s inými kultúrami zase poznanie, ovládanie a schopnosť používať prostriedky dorozumievacích sústav týchto kultúr.

Pre profesionála, ktorý sa zaoberá detekciou, diagnostikou a liečbou drogových závislostí, je ovládanie príslušného kódu dôležité nielen pre lepšie komunikovanie s pacientom, ale aj preto, že pomáha pri identifikovaní drogového závislých, prípadne stupňa identifikácie jedinca s marginálnou kultú-

A. GÁLISOVÁ, L. NÁBĚLEK / SLOVNÍK TOXIKOMANOV

rou toxikomanov. Domnievame sa, že oboznámenie sa so slovníkom používaným osobami trpiacimi, resp. ohrozenými závislosťou od psychoaktívnych látok, sa môže stať významným preventívnym opatrením, ktorým môžu všetci, ktorí prichádzajú do styku s mladými ľuďmi (okrem zdravotníckych pracovníkov najmä učítelia, kňazi, tréneri, vedúci záujmových skupín a pod.), prispieť k včasnému rozpoznaní hroziaceho rizika.

Vyhlasenie autorov o konflikte záujmov: Žiaden deklarováný potenciálny konflikt záujmov vo vzťahu k tejto publikácii.

L i t e r a t ú r a

Gáliková, A.: Sociolekty vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr. Diplomová práca. Prešov, 2001. 141 s.

Gáliková, A.: K sociolektom vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr. Jazykovedný časopis, 53, 2002, 2, s. 97 – 110

Gáliková, A.: O komunikačnom registri abuzérov psychotropných látok. *Varia*, 12, 2005, s. 120 – 124

Mistrík, J. a kol.: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor, 1993. 513 s.

Nábělek, L.: Slovník marginálnej kultúry toxikomanov. *Na hrane*, 2007, s. 30 – 32

Doručené do redakcie: 2. 7. 2014

Prijaté na publikovanie: 18. 12. 2016

Adresa autorky: Mgr. Anna Gáliková, PhD.

Katedra slovenského jazyka a komunikácie FF UMB

Tajovského 51, 974 01 Banská Bystrica

anna.galisova@umb.sk